

SIEDLCE PRZED LOKACJĄ

Nieopracowany dotąd problem początków Siedlec, które w XVIII i XIX w.¹ rozwinęły się w większy ośrodek miejski, zasługuje na szczególną uwagę. W artykule niniejszym pragniemy bliżej się zająć najwcześniejszym okresem rozwoju Siedlec jeszcze jako wsi. Będzie nam więc chodziło o czas przed lokacją miasta na prawie magdeburskim, która miała miejsce w r. 1547².

Siedlce interesują nas jako część składowa większej własności Siedleckich. Miejscowość ta sięga swymi początkami głęboko w przeszłość. Nie można chyba zaprzeczyć, że jej początkowy rozwój rzutował na przyszłe jej dzieje. Być może, że już w tym początkowym okresie ustalił się główny kierunek rozwoju Siedlec.

Siedlce leżą w widłach Muchawki i Liwca. Ich historia wiąże się ściśle z rozwojem całej północnej części dawnej ziemi łukowskiej. Zajmując się więc Siedlcami w okresie przedlokacyjnym należy to mieć na uwadze. Obszar, o który nam chodzi, był ograniczony w XV i XVI w. od zachodu zabagnioną rzeką Muchawką, zaś od północy i północnego wschodu również silnie zabagnioną rzeką Liwiec, będącą równocześnie granicą ziemi łukowskiej³. Od południa granicę stanowił w XV w. wielki kompleks leśny zwany „Tłuścem“, który oddzielał ten teren od większego, uchwytnego wówczas skupiska osadniczego, znajdującego

¹ Por.: W. Trzebiński, *Magnackie założenia urbanistyczne w Polsce XVIII wieku*. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki“, V (1960) 530 (plan miasta Siedlec z r. 1811).

² T. Wierzbowski, *Matricularum regni Poloniae summaria*, (dalej cyt.: MRPS). Cz. IV, t. 3, nr 22613. Por.: A. Winter, *Początki Siedlec*. Słowo wstępne napisał J. Mikulski, Siedlce 1939 (Odb. z czasopisma „Życie Podlasia“) s. 18. W pracy Antoniego Wintera znajduje się szereg niedopatrzeń i pomyłek, których tutaj szczegółowo nie rozpatrujemy. Niektóre z nich są sprostowane w niniejszym artykule bez odwoływania się jednak do pracy Wintera.

³ *Mapa szczególna województwa lubelskiego zrzadzona z wielu mapp miejscowych [...] przez Karola de Perthéesa, Paris 1786* (dalej cyt.: Perthées); *Karta Kwatermistrzostwa Generalnego Wojsk Polskich* (ok. 1830), skala 1:126000 (dalej cyt.: Kwatermistrzostwo). Por.: T. Łuniewski, *Brzegi i dolina rzeki Liwca*, „Pamiętnik Fizjograficzny“, I (1881) 456—463. Granicę ziemi łukowskiej określa S. Wojciechowski, *Uwagi o osadnictwie*, [W:] *Z przeszłości ziemi łukowskiej*, Lublin 1959, s. 110 (mapka).

się wokół Łukowa⁴. Na podstawie dokumentu biskupa krakowskiego Wojciecha Jastrzębca z r. 1418 można ustalić, że ten duży obszar leśny rozpościerał się mniej więcej na linii dzisiejszych miejscowości: Wiśniew, Radomyśl, Krzesk Stary, Tłuściec. Od zachodu łączył się on niewątpliwie z dużymi obszarami leśnymi, stanowiącymi w XV i XVI w. naturalną granicę między ziemią łukowską a stężycką⁵. Omówiony teren stanowił na początku XV w. w całości okręg parafii zbuczynskiej⁶.

Z powyższego wynika, że teren, na którym leżą Siedlce, był pierwotnie w pewnym sensie izolowany granicami naturalnymi. Na początku XV w. wyróżniał się on ponadto pod względem kościelnym.

Na temat osadnictwa na tym obszarze nie zachowały się żadne wzmianki sprzed XV w. Bardzo fragmentaryczne źródła

⁴ Las ten jest wymieniony w dokumencie wystawionym przez biskupa krakowskiego Wojciecha Jastrzębca 9 lipca 1418 r., w którym tenże odłączając położone za lasem Tłuścem wsie od parafii w Łukowie na rzecz *de novo* erygowanej parafii zbuczynskiej wymienił imiennie wraz z podaniem zamieszkujących je rodzin szlacheckich i kmiecych 35 miejscowości pozostałych przy parafii w Łukowie (Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Acta episcopalia (dalej cyt.: A. Kurii Krak. AEp) nr 33, s. 264—266) oraz w dokumencie Świętosława ze Zwodów z 5 grudnia 1418 r. S. Kuraś, *Analecta diplomatica Minoris Poloniae annorum 1257—1418*. Pars I, nr 331, s. 666, (maszynopis).

⁵ Lasy te są widoczne na mapach Perthéesa i Kwatermistrzostwa. Por.: H. Maruszczak, *Stan i zmiany lasistości województwa lubelskiego w latach 1830—1930*, Lublin 1951, Ryc.: 1, 10, 11 oraz dołączona do tej pracy mapa: Lasy województwa lubelskiego w 1830 i 1930 r. Maruszczak podkreśla w przytoczonej pracy (s. 129—131, 145), że m. in. w ziemi łukowskiej znaczne wylesienie terenu w XIX w. było spowodowane gorszą glebą, której należało więcej uprawiać celem uzyskania tej samej ilości plonu, co z ziemi dobrych. Sprawa ta niewątpliwie odgrywała dużą rolę również i w okresie wcześniejszym.

O występujących dużych obszarach leśnych na zachodnim pograniczu ziemi łukowskiej w pierwszej połowie XVI w. świadczą dokumenty z l.: 1545 (dokument erekcyjny parafii Adamów — A. Kurii Krak. AEp nr 23, s. 182—200), 1545 (streszczenie dokumentu erekcyjnego parafii Serokomla — A. Kurii Krak. AEp nr 25, k. 51v—52v), 1555 (streszczenie dokumentu pierwszej erekcji parafii w Staninie (Andrzejowie) A. Kurii Krak. AEp nr 28, s. 355—356), 1599 (dokument drugiej erekcji parafii Stanin — Archiwum Kurii Biskupiej w Lublinie Rep. 60A 132a (dalej cyt. Rep. 60A ...), k. 132—135 v, 1588 (dokument erekcyjny parafii w Radoryżu — Rep. 60 A 132a, k. 106—110). Z powyższych dokumentów jasno wynika, że na większą skalę osadnictwo zaczęło się tu rozwijać dopiero w pierwszej połowie XVI w.

⁶ Południowa granica parafii zbuczynskiej została określona w dokumencie biskupa krakowskiego Wojciecha Jastrzębca z r. 1418 (patrz przyp. 4).

z XV w. nie pozwalają uchwycić pełnej liczby osad na tym terenie. Na ich podstawie wiemy tylko o istnieniu przed r. 1471 13 wsi (Ciepiele⁷, Cielemęc⁸, Golice⁹, Grabianów¹⁰, Krzesk¹¹, Pruszyn¹², Siedlce¹³, Stok¹⁴, Wielgorz¹⁵, Wiśniew¹⁶, Zawady¹⁷, Zbuczyn¹⁸, Żabokliki¹⁹). Fragmentaryczność powyższych danych uwydatnia się dostatecznie, jeśli weźmiemy pod uwagę ogólne wzmianki z pierwszej połowy XV w. świadczące o dość zaawansowanym osadnictwie w północnej części ziemi łukowskiej²⁰

⁷ Rep. 60A 96 (wiz. z r. 1603) s. 200 [...] *Praeterea habuit decimationes idem plebanus [pruszyński] secundum ordinationem et erectionem [...] Joannis Ludko episcopi Cracoviensis de consensu honorabili Mathiae in Zbuczyn plebanu in anno 1471 de data in Bożęcin ex villis a parochia Zbuczynensi seiunctis videlicet: Wielgory, Czepiele, Siedlce, Golicze, Zabokliki et Grabianow una cum omnibus proventibus et fuerunt in usu predecessores moderni rectoris nunc vero revocatae ab aliquot annis a plebano Zbuczynensi et Siedleczensi [...] Wstawienie tego dokumentu wizytacja z r. 1614 odnosi do r. 1470 (Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie (dalej cyt. A. Kap. Krak.) Wiz. nr 32, k. 443v—444). Według tej wizytacji do powyższych wsi dochodzi jeszcze Stoczek.*

⁸ W dokumencie fundacyjnym parafii pruszyńskiej z r. 1430 (Rep. 60A 132a, k. 237—237v) występuje droga „Cielemęcka“, której nazwa niewątpliwie pochodzi od wsi Cielemęc, która w rejestrze poborowym z r. 1580 występuje pod parafią Zbuczyn (*Źródła dziejowe* t. XIV, *Polska XVI w. pod względem geograficzno-statystycznym* opisana przez Adolfa Pawińskiego, T. 3: *Małopolska*, Warszawa 1886 (dalej cyt.: ZD XIV), s. 415).

⁹ *Monumenta medii aevi historica. Res gestas Poloniae illustrantia*. T. XVII. *Kodeks dyplomatyczny małopolski*. T. IV 1386—1450. Wydał i przypisami objaśnił dr Franciszek Piekosiński, Kraków 1905 (dalej cyt.: KMp) nr 1498. (Dokument z r. 1448).

¹⁰ Patrz przyp. 7.

¹¹ Patrz przyp. 9.

¹² Patrz przyp. 8.

¹³ Patrz przyp. 9.

¹⁴ Patrz przyp. 7. (obecnie Stok Lacki).

¹⁵ Patrz przyp. 7.

¹⁶ Pierwsza wzmianka o tej wsi występuje w dokumencie fundacyjnym parafii Zbuczyn, wystawionym przez Władysława Jagiełłę 12 lipca 1418 r. (Rep. 60A 179, k. 145v—146v). Następnie wieś Wiśniew występuje w dokumencie z r. 1437 (KMp IV, nr 1331) i w dokumencie z r. 1448 (patrz przyp. 9).

¹⁷ W dokumencie z r. 1430 (patrz przyp. 8) występuje droga „Zawadzka“.

¹⁸ Pierwsza wzmianka o Zbuczynie w dokumentach z r. 1418 (dokument biskupa krakowskiego Wojciecha Jastrzębca — patrz przyp. 4; dokument Władysława Jagiełły — patrz przyp. 16).

¹⁹ Patrz przyp. 7.

²⁰ Dokument biskupa Wojciecha Jastrzębca z r. 1418 (patrz przyp. 4). Por.: S. Litak, L. Müllerowa, *Osadnictwo ziemi łukowskiej w okresie przedrozbiorowym*, [W:] *Z przeszłości ziemi łukowskiej*, Lublin 1959, s. 49, 52 (mapka).

Fragment (północna część ziemi łukowskiej) z: Mappa szczególna województwa lubelskiego zarządzona z wielu mapp miejscowych (...) przez Karola de Perthéesa, Paris 1786.

oraz utworzenie tutaj już prawdopodobnie na przełomie XIV i XV w. parafii zbuczynskiej²¹ i fundację parafii pruszyńskiej w r. 1430²². O rozwiniętym osadnictwie na tym terenie w pierwszej połowie XV w. mogą również świadczyć wzmianki o istniejącej tu lokalnej sieci drożnej oraz o takich obiektach przemysłowych, jak karczmy, młyny, rudnie. Z dokumentu funda-

²¹ W wystawionym 12 lipca 1418 r. przez Władysława Jagiełłę dokumencie fundacyjnym tej parafii (patrz przyp. 16) wymieniony już jest pleban zbuczynski Rosław. Parafia ta musiała więc powstać przed czasem wystawienia tego dokumentu a po przybyciu do Polski Władysława Jagiełły w r. 1385.

²² Umowa zawarta w sądzie ziemskim łukowskim między Janem Pruszyńskim a Maciejem plebanem zbuczynskim w sprawie fundacji parafii w Pruszyńcu w r. 1430 (patrz przyp. 8) ma charakter dokumentu fundacyjnego tej parafii.

cyjnego parafii pruszyńskiej z r. 1430 dowiadujemy się o istnieniu w tym czasie dwóch lokalnych dróg w okolicy Pruszyzna, z których jedna nazywała się „Cielemecka“ druga „Zawadzka“²³. W r. 1418 Władysław Jagiełło nadaje plebanowi zbuczynskiemu, znajdujące się w Zbuczynie dwie karczmy²⁴. Również w dokumencie z r. 1430 występuje wzmianka o karczmie w Pruszyźnie²⁵. Wiadomo także, że przed r. 1430 w okolicy Pruszyzna znajdowała się kopalnia rudy. Świadczy o tym wzmianka w dokumencie fundacyjnym parafii pruszyńskiej, w którym Jan Pruszyński, określając położenie ziemi, którą nadawał dla przyszłego plebana i kościoła pruszyńskiego pisze [...] *usque ad priorem Rudka* [...] ²⁶. Z dokumentu Jagiełły z r. 1418 dowiadujemy się o istnieniu w tym czasie młynów zbożowych we wsiach królewskich Wiśniewie i Zbuczynie²⁷. Młyn taki znajdował się również w r. 1430 w Pruszyźnie i był własnością Jana Pruszyńskiego²⁸. O gospodarce rybnej na tym terenie w początkach XV w. mogą świadczyć wzmianki w wymienionych już dokumentach z lat 1418 i 1430. Władysław Jagiełło w dokumencie fundacyjnym parafii zbuczynskiej z r. 1418 pozwala plebanowi zbuczynskiemu wybudować sobie sadzawkę na rzeczce Dębowicy²⁹. Z dokumentu z r. 1430 dowiadujemy się o istnieniu w tym czasie w okolicy Pruszyzna, w lesie zwanym „Siedlińska“, sadzawki, która już — *de novo* — była wtedy wybudowana. Tenże sam dokument wspomina o nadaniu przyszłemu plebanowi oraz kościołowi w Pruszyźnie jazu położonego na „starej“ sadzawce Jana Pruszyńskiego³⁰.

Należy podkreślić, że przytoczone tu dane na temat lokalnej sieci drożnej, jak też na temat wymienionych obiektów przemysłowych i gospodarki rybnej są bardzo niekompletne, gdyż na co najmniej kilkanaście znajdujących się na tym terenie miejscowości, poza przypadkowymi wzmiankami o rudni i karczmie w dokumencie z r. 1430, odnoszą się tylko do 3 wsi (Pruszyzn,

²³ Patrz przyp. 8, 17.

²⁴ Patrz przyp. 16 (dokument z r. 1418).

²⁵ Patrz przyp. 22.

²⁶ Patrz przyp. 22.

²⁷ Patrz przyp. 16 (dokument z r. 1418).

²⁸ Patrz przyp. 22.

²⁹ Patrz przyp. 16 (dokument z r. 1418).

³⁰ Patrz przyp. 22.

Wiśniew, Zbuczyn) i dotyczą głównie dochodów, jakie mieli z nich czerpać plebani w Zbuczynie i Pruszyń. Śmiało można więc przyjąć że obszar ten w początkach XV w. był znacznie lepiej zagospodarowany. Rozwojowi osadnictwa sprzyjała tutaj sytuacja polityczna po unii polsko-litewskiej, która spowodowała, że teren ten, często narażony na niszczycielskie najazdy³¹, przestał być obszarem przygranicznym. Znalazł się więc w bezpiecznym położeniu.

W latach 1430—1471 z podziału obejmującej cały wyżej omówiony obszar parafii zbuczynskiej, wydzieliła się nowa parafia pruszyńska³². Spośród wymienionych wyżej wsi na terenie tej parafii znalazły się: Ciepiele, Golice, Grabianów, Pruszyń, Siedlce, Wielgorz i Żabokliki. Powstała w tym czasie parafia w Pruszyń objęła północną część parafii macierzystej w Zbuczynie. Na podstawie źródeł z pierwszej połowy XVI w. oraz rejestrów poborowego z r. 1552 można sądzić, że obszar ten po ostatecznym ustaleniu się okręgu parafialnego pruszyńskiego, to znaczy po odpadnięciu na rzecz parafii Zbuczyn wsi Ciepiele i Wielgorz³³, był podzielony pod względem własnościowym na dwie części. Wschodnia jego część (wsie: Błogoszcz, Grubale, Pruszyń i Stok) należała do Pruszyńskich³⁴, zachodnia zaś (wsie: Białki,

³¹ W. Abraham, *Polska a chrzest Litwy*, [W:] *Polska i Litwa w stosunku dziejowym*, Warszawa 1914, s. 12—14; H. Łowmiański, *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, Wilno 1932, t. II, s. 276—277. Przed unią osadnictwo na terenie całej ziemi łukowskiej było słabo rozwinięte. Może o tym świadczyć słabe zaludnienie tego terenu w stosunku do innych obszarów Polski (por.: T. Ładogórski, *Studia nad zaludnieniem Polski XIV w.*, Wrocław 1958, s. 116, 206 oraz mapa: Gęstość zaludnienia diecezji krakowskiej ok. 1340 roku).

³² Powstanie tej parafii miało miejsce między jej fundacją w r. 1430 (patrz przyp. 8, 22) a formalną jej erekcją, której dokonał biskup krakowski Jan Lutek z Brzezia w r. 1471 (patrz przyp. 7).

³³ Włączone do parafii pruszyńskiej w czasie jej erekcji wsie Ciepiele i Wielgorz (patrz przyp. 7) odpadły od tej parafii już przed r. 1531. Rejestr poborowy z r. 1531 wymienia Ciepiele oraz Wielgorz Bayczye i Vyelgor Covyessye pod parafią Zbuczyn (ZD XIV, s. 383, 384).

³⁴ W r. 1507 występują wsie Grubale i Pruszyńska Wola czyli Stok jako własność Jana i Aleksego Pruszyńskich (Wojew. Archiwum Państwowe w Lublinie, Łukowska księga podkomorska nr 22031) (dalej cyt.: WAPL nr 22031) k. 147—147v. Wsie te, jak również pozostałe, wymieniają jako własność Pruszyńskich rejestry poborowe z l.: 1531 (ZD XIV, s. 380), 1533 (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Archiwum Skarbu Koronnego) (dalej cyt.: ASK) (Od. I, nr 33, k. 194—195), 1552 (ZD XIV, s. 401).

Golice, Grabianów, Jagodne, Siedlce, Strzała, Topor, Ujrzanów, Zarzecze, Żabokliki oraz dwie kopalnie rudy, prawdopodobnie w okolicy dzisiejszej miejscowości Żytunia nad Muchawką oraz nad Liwcem) do Siedleckich³⁵. W r. 1532 nastąpił podział parafii pruszyńskiej, z której wyodrębniła się całkowicie własność Stanisława Siedleckiego w osobną parafię³⁶. Utworzenie parafii w Siedlcach było niewątpliwie wyrazem zakończenia się pewnego etapu w rozwoju gospodarczym własności Siedleckich, której one były głównym ośrodkiem. W rozwoju tym wybitną rolę odegrali Siedleccy.

Gniewoszowie, którzy później od Siedlec przybrali nazwisko Siedleckich, zapewne przybyli tu z ziemi radomskiej, z Oleksowa, gdzie znajdowało się ich gniazdo rodowe³⁷. Niewątpliwie Siedleccy byli na omawianym terenie już w XV w. Spośród wsi należących do nich, jak wiadomo, Golice, Grabianów, Siedlce i Żabokliki występują już w XV w. Powstanie tych wsi, być może, należy łączyć ze stabilizacją stosunków politycznych na tym terenie po unii polsko-litewskiej. Można przypuszczać, że nazwa Siedlce wywodzi się od wspomnianego już lasu o nazwie „Siedliska“, który leżał najprawdopodobniej na zachód i południe od Pruszyzna³⁸. Nie jest wykluczone, że już w XV w. 4 powyższe wsie należały do Siedleckich. Gniewoszowie Siedleccy po raz pierwszy pojawiają się na tym terenie w źródłach z początku XVI w. W r. 1503 Daniel Gniewosz Siedlecki występuje jako właściciel Siedlec³⁹. Źródła z XVI w. świadczą o dużej roli, jaką odegrała ta rodzina w rozwoju gospodarczym całego rejonu siedleckiego. Z wymienionych wyżej 10 miejscowości tworzą-

³⁵ Rejestr poborowy z r. 1531 (ZD XIV, s. 380); dokument erekcyjny parafii siedleckiej wystawiony przez biskupa krakowskiego Piotra Tomickiego 22 listopada 1532. Zawiera on w sobie przepisany w całości dokument fundacyjny tej parafii wystawiony przez Stanisława Siedleckiego 8 kwietnia 1532 r. (Rep. 60A 200, k. 11—13 v). W dokumencie tym rzeka Muchawka nazywana jest Żytnią. Nazwa ta była jeszcze w użyciu w końcu XVIII w. (por.: Perthées); dokument biskupa krakowskiego Piotra Tomickiego z r. 1533 (A. Kurii Krak. AEp nr 15, k. 164v—165v); rejestry poborowe z 1.: 1533 (ASK, Od. I, nr 33, k. 195), 1552 (ZD XIV, s. 401—402).

³⁶ Dokument erekcyjny tej parafii (patrz przyp. 35).

³⁷ A. Boniecki, *Herbarz Polski*, Warszawa 1903, Cz. I, T. VI, s. 136—137.

³⁸ Patrz przyp. 8, 22. Por.: Perthées.

³⁹ MRPS, IV, T. 3, Supl. 1268.

cych w r. 1552 kompleks dóbr Siedleckich w 6 wypadkach można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że ich powstanie lub lokacja była wynikiem działalności osadniczej Daniela lub zapewne jego syna Stanisława Siedleckiego. Dotyczy to wsi: Białki, Jagodne, Strzała, Topor, Ujrzanów i Zarzecze. Jedna z nich występuje w dokumencie erekcyjnym parafii siedleckiej z r. 1532 jako „Ujrzanow alias Wola“⁴⁰. Świadczy to o niedawnej lokacji tej wsi⁴¹. Lokację zaś Ujrzanowa, jak się wydaje, należy przypisać Danielowi⁴² lub też Stanisławowi Siedleckiemu. Wieś Topor w rejestrze poborowym z r. 1531 jeszcze nie występuje⁴³. Po raz pierwszy pojawia się w dokumencie fundacyjnym parafii Siedlce z 8 kwietnia 1532⁴⁴. Należy zatem przypuszczać, że powstała między r. 1531 a 8 kwietnia 1532. Założycielem jej był niewątpliwie Stanisław Siedlecki, ówczesny jej właściciel. Powstanie wsi Strzała najprawdopodobniej należy datować na lata 1532—1533. Wieś ta nie jest jeszcze wymieniona w dokumencie erekcyjnym parafii siedleckiej z r. 1532⁴⁵. Po raz pierwszy występuje ona w dokumencie biskupa krakowskiego Piotra Tomickiego z r. 1533⁴⁶. Założenie jej należy więc przypisać ówczesnemu jej właścicielowi Stanisławowi Siedleckiemu. O ile chodzi o wsie: Białki, Jagodne i Zarzecze, to rejestry poborowe z l. 1531, 1533 ani też dokumenty fundacyjne i erekcyjne parafii siedleckiej z r. 1532 jeszcze ich nie wymieniają⁴⁷. Po raz pierwszy występują one dopiero w rejestrze poborowym z roku

⁴⁰ Patrz przyp. 35. Por. inne kopie tego dokumentu, Rep. 60A 20, k. 127—129v i 25, k. 454—462. Wieś ta występuje również w rejestrze poborowym z r. 1531 (20 XIV s. 380).

⁴¹ R. Gródecki (w pracy: *Wole i Igoty. Przyczynek do dziejów osadnictwa w średniowiecznej Polsce*, [W:] *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. Franciszkowi Bujakowi*, Lwów 1931, s. 54) przyjmuje za udowodnioną tezę, że „Wole“, „Wólki“, i „Wolice“ były związane z kolonizacją na prawie niemieckim. Wysuwa jednak możliwość, że wsie o powyższych nazwach mogły być również zakładane na prawie polskim (tamże, s. 54—57, 58, 62—65). Dotyczy to jednak okresu późniejszego.

⁴² Daniel Gniewosz Siedlecki występuje jeszcze w r. 1512 (MRPS IV, t. 2, nr 10200).

⁴³ ZD XIV, s. 380.

⁴⁴ Patrz przyp. 35.

⁴⁵ Patrz przyp. 35.

⁴⁶ Patrz przyp. 35.

⁴⁷ Patrz przyp. 35.

1552⁴⁸. Stąd wniosek, że wsie te powstały w latach 1532-3—1552. Ich powstanie należy więc wiązać z osobą Stanisława Siedleckiego.

Oprócz powyższych wsi pojawia się również w źródle z r. 1507 położona koło Siedlec wieś o nazwie Wola Siedlecka⁴⁹. Późniejsze źródła jednak jej nie wymieniają⁵⁰. Wydaje się, że była to wieś lokowana przez Daniela Gniewosza Siedleckiego, która już przed r. 1531 upadła⁵¹.

Z tego co wyżej powiedzieliśmy wynika, że cały rozwój osadniczo-gospodarczy tego terenu w pierwszej połowie XVI w. a być może i w okresie wcześniejszym, należy zawdzięczać jego właścicielom Siedleckim. Wydaje się, że jednym z przejawów ich działalności była fundacja w latach 1530 i 1532 parafii przez Stanisława Siedleckiego. Utworzenie bowiem parafii w Siedlcach wyłącznie w oparciu o własne dobra Stanisława Siedleckiego miało m. in. na celu większą konsolidację jego kompleksu własnościowego. Równocześnie zaś eksponowało i tak już najznaczącą w tym kompleksie wieś Siedlce⁵² do roli nadrzędnej w stosunku

⁴⁸ Patrz przyp. 35.

⁴⁹ WAPL nr 22031, k. 147v [...] *usque ad parietem haereditatis villae dictae Volya Szyedleczka alias Wuroth* [...].

⁵⁰ Wieś ta nie występuje już w rejestrze poborowym z r. 1531 ani w dokumencie erekcyjnym parafii Siedlce z r. 1532 (patrz przyp. 35).

⁵¹ Patrz przyp. 50.

⁵² Wskazuje na to jej areał uprawny, liczba obiektów przemysłowych oraz liczba osadników w l. 1531, 1552 w stosunku do pozostałych wsi stanowiących w tym czasie własność Stanisława Siedleckiego:

Nazwa wsi	1531		1552	
	łany	przem.	ludn.	przem.
Białki	—	—	10	—
Golice	2 1/2	1 mł.	46	—
Grabianów	2 1/2	—	22	1 fol.
Jagodne	—	—	8	—
Siedlce	6	2 rudn.	49	—
Strzała	—	—	43	—
Topor	—	—	12	—
Ujrzanów	2	—	21	—
Zarzecze	—	—	7	—
Zabokliki	1 1/2	—	16	—

Powyższą tabelkę wykonano na podstawie skolacjonowanego tekstu rejestrów poborowych wydanych przez A. Pawińskiego (ZD XIV, s. 380, 401—402).

do innych wsi, będących własnością Siedleckich i stanowiących zarazem okręg parafii siedleckiej. Był to więc szczególnie ważny moment w przedlokacyjnych dziejach Siedlec. Nie na próżno więc Stanisław Siedlecki czynił długotrwałe wysiłki w kierunku utworzenia tej parafii. Kwestia ta bowiem nastroczała pewne trudności. Wymaga ona szczegółowszego omówienia.

Parafię w Siedlcach erygował biskup krakowski Piotr Tomicki. Wystawienie przez niego dokumentu erekcyjnego 22 listopada 1532 r.⁵³ poprzedziły znane nam częściowo starania Stanisława Siedleckiego. Świadczą o nich zarówno wzmianki we wspomnianym dokumencie erekcyjnym, jak również zachowany, wystawiony przez Stanisława Siedleckiego 25 kwietnia 1530 r. dokument, w którym określił on uposażenie przyszłego kościoła parafialnego w Siedlcach⁵⁴. Dokument fundacyjny parafii siedleckiej z r. 1530 nie stał się jednak podstawą erekcji tej parafii. We wspomnianym dokumencie erekcyjnym znajdujemy bowiem transumowany dokument fundacyjny, wystawiony przez tegoż fundatora 8 kwietnia 1532 r.⁵⁵. Dwuletni okres dzielący wystawienie obydwu powyższych dokumentów oraz potrzeba wystawienia drugiego dokumentu fundacyjnego niewątpliwie były spowodowane trudnościami, na jakie fundator musiał napotkać w trakcie starań o erekcję parafii siedleckiej. W związku z tym nasuwa się pytanie, jakiego typu mogły być te trudności, które spowodowały przeszło dwuletnie opóźnienie w założeniu parafii. Można przypuszczać, że przyczyny tego stanu rzeczy tkwiły głównie w dwu punktach całego procesu tworzenia parafii siedleckiej. Pierwszym momentem, który bezpośrednio łączył się z tą kwestią, to sprawa podstaw materialnych przyszłej parafii. Trzeba więc postawić sobie pytanie, czy proponowane w r. 1530 przez Stanisława Siedleckiego uposażenie nie było w opinii władz kościelnych za małe i jako takie nie mogło być przez nie uznane za dostateczną podstawę erekcji. Jako sprawę następną należy

⁵³ Patrz przyp. 35.

⁵⁴ Rep. 60A 179, k. 292—292v. Czas wystawienia tego dokumentu występuje błędnie w niektórych źródłach jako czas erekcji w Siedlcach kościoła filialnego, zależnego od kościoła parafialnego w Pruszyńcu (por.: „Opisanie parafiiów“, r. 1783, (w:) Kartoteka Atlasu Historycznego PAN, województwo lubelskie, patrz pod Siedlce).

⁵⁵ Patrz przyp. 35.

zbadać stosunek do erekcji parafii siedleckiej zainteresowanych czynników parafii pruszyńskiej, z której podziału miała powstać omawiana parafia. Nie jest również wykluczone, że pewną rolę odegrały tu obydwie przedstawione momenty. Przejdźmy więc do kolejnego ich omówienia.

Zasadniczą sprawą przy tworzeniu każdej parafii było niewątpliwie jej uposażenie. Stąd też biskup tylko wtedy erygował parafię, gdy stwierdził, że będzie ona miała zapewniony byt materialny, bo tylko to mogło dać jej duchowieństwu możliwość utrzymania się i rozwinięcia pracy duszpasterskiej. Sprawa uposażenia mającej powstać parafii nie mogła więc być obojętna władzom kościelnym. Można stąd wnioskować, że niedostateczne uposażenie mogło wywołać zastrzeżenia ze strony tych władz, co w konsekwencji musiało się skończyć niedojściem do skutku erekcji parafii. Jak sprawa ta wyglądała w wypadku parafii siedleckiej? Porównując jej dokumenty fundacyjne, wydane przez Stanisława Siedleckiego w l. 1530 i 1532 zauważamy między nimi pewne różnice. Nadania w r. 1530 są mniejsze niż w dokumencie z r. 1532. I tak, w r. 1530 Stanisław Siedlecki nadaje na rzecz przyszłego kościoła parafialnego i jego plebana 3 pola po 2 włóki każde z łąkami, sadzawkę, ogród, łowienie ryb na potrzeby plebana na dwóch jazach znajdujących się na rzekach Żytni (dziś Muchawka) i Liwcu, wolny wyrąb drewna na ogrzewanie domu plebana i budowę oraz wolny przemiał w młynie fundatora na własne potrzeby plebana. Nieco inaczej wygląda uposażenie w dokumencie z r. 1532. Z dokumentu tego wynika, że fundator nie ograniczył się wówczas tylko do wyliczonych wyżej nadań, ale nadając ponownie wszystkie elementy poprzedniego nadania dodaje ponadto, plac pod budowę domu plebana, wikarych i służby kościelnej, naczynia liturgiczne, mianowicie: 2 kielichy (1 srebrny i 1 mosiężny), 2 pateny, 1 monstrancję miedzianą oraz 3 ornaty, 1 mszał i 1 graduał.

Należy się zastanowić, czy przedstawione różnice w uposażeniu były aż na tyle istotne, że spowodowały tak duże przesunięcie terminu utworzenia parafii siedleckiej. Rozważając tę sprawę trzeba wziąć pod uwagę zmienione warunki, w jakich powstał dokument z r. 1532. Jeśli bowiem weźmiemy pod uwagę fakt, że w r. 1532 jest już mowa o istniejącym, wybudowanym

przez fundatora budynku kościelnym⁵⁶, to staną się dla nas poniekąd zrozumiałe i wytłumaczone różnice zachodzące w uposażeniu w r. 1530 i 1532. Nie jest wykluczone, że Stanisław Siedlecki w r. 1530 miał podobne zamiary wyposażenia przyszłego kościoła parafialnego w podstawowy sprzęt liturgiczny, lecz nie uczynił tego z tej przyczyny, że wówczas kościół ten jeszcze nie istniał. We wspomnianym bowiem dokumencie fundacyjnym z r. 1530 nie ma jeszcze żadnej wzmianki świadczącej o istnieniu w Siedlcach kościoła. Wydaje się, że podobnie przedstawia się sprawa pozostałych różnic. Prawdopodobnie wybudowanie kościoła automatycznie postawiło Stanisława Siedleckiego przed problemem zaopatrzenia go w podstawowy sprzęt liturgiczny i odpowiednie pomieszczenia dla duchowieństwa i służby. Uświadomienie sobie tej sprawy przez fundatora zbiegło się, być może, z czasem wystawienia nowego dokumentu fundacyjnego a załatwienie jej mógł on potraktować jako dodatkowy argument, zwiększający szanse na zatwierdzenie fundacji przez biskupa i erekcję parafii. Ostatecznie więc wydaje się, że kwestia uposażenia nie zaważyła w sposób istotny na opóźnieniu erekcji parafii siedleckiej. Mogła ona mieć tylko niewielki wpływ na tę sprawę, gdyż najważniejsza część tego uposażenia była ta sama w r. 1530, co i w r. 1532.

Główną przeszkodę w utworzeniu tej parafii stanowiły, jak się wydaje, sprzeciwy, na jakie natknął się Stanisław Siedlecki ze strony zainteresowanych czynników z parafii pruszyńskiej. O nieporozumieniach między fundatorem parafii siedleckiej a plebanem i kolatorami kościoła parafialnego w Pruszyńcu, wynikłych na tle dążności Stanisława Siedleckiego do erekcji parafii w Siedlcach można wnosić na podstawie wzmianki w dokumencie erekcyjnym. Ze wzmianki tej wynika, że najprawdopodobniej już w czasie wystawienia przez Stanisława Siedleckiego pierwszego dokumentu fundacyjnego w r. 1530, przeciwko erekcji nowej parafii wystąpili Stanisław Brzowski, ówczesny pleban pruszyński oraz Jan, Daniel, Stanisław i Hieronim⁵⁷ Pru-

⁵⁶ O wybudowanym przez Stanisława Siedleckiego kościele znajduje się wzmianka w dokumencie fundacyjnym tej parafii z r. 1532 (patrz przyp. 35).

⁵⁷ Dokument erekcyjny parafii w Siedlcach (patrz przyp. 35).

szyńscy⁵⁸ patronowie kościoła w Pruszyńcu. Na podstawie dat wystawienia wymienionych wyżej dokumentów fundacyjnego 25 kwietnia 1530 i erekcyjnego 22 listopada 1532 można stwierdzić, że sprawa erekcji parafii siedleckiej toczyła się co najmniej przez dwa lata i 8 miesięcy. Dokładny jej przebieg, ze względu na brak źródeł, nie jest nam znany. Z dokumentu erekcyjnego dowiadujemy się, że biskup krakowski Piotr Tomicki, uważając za nieuzasadnione sprzeciwy, zarówno plebana pruszyńskiego, jak i kolatorów, postanowił erygować parafię. Wydaje się, że dopiero takie postawienie sprawy przez biskupa usunęło główną przeszkodę w erekcji parafii siedleckiej.

W dokumencie erekcyjnym przy okazji przedstawienia wspomnianego wyżej sporu oraz ustosunkowania się do niego biskupa, opisany jest przebieg procesu tworzenia tej parafii. Dowiadujemy się mianowicie, że przed wystawieniem dokumentu biskup polecił Maciejowi opatowi klasztoru benedyktyńskiego w Sieciechowie i Adamowi plebanowi trzebieszowskiemu udać się na miejsce mającej powstać parafii celem dokładnego zbadania tak terenu proponowanego przez Stanisława Siedleckiego jako okręg parafialny, jak też kwestii rzeczywistych potrzeb utworzenia nowej parafii. Niewątpliwie w tym czasie, podobnie, jak w wypadku innych erekcji⁵⁹ wymienieni delegaci zbadali również uposażenie przyszłej parafii. Z opisu działalności tych delegatów znajdującego się w dokumencie erekcyjnym można wnosić, że drogą przesłuchiwania zaprzysiężonych świadków badali oni także sprawę stosunku występującej na tym terenie ludności do kwestii utworzenia parafii w Siedlcach. Wypowiedzi tych świadków przedłożyli oni następnie biskupowi. Na pytanie kogo ma na uwadze wystawca dokumentu mówiąc o ludności brak bezpośredniej odpowiedzi w tekście samego dokumentu. Wydaje się jednak, że nie mogło tu chodzić o kogo innego, jak tylko o poddanych Stanisława Siedleckiego, gdyż, jak już wiemy cały ten teren do niego należał. Dopiero na podstawie sprawo-

⁵⁸ Jan i Stanisław Pruszyńscy występują w rejestrach poborowych z l.: 1531 i 1533 (patrz przyp. 34). Hieronim oraz zapewne syn Daniela, Piotr Danielowicz występują w rejestrze poborowym z r. 1552 (patrz przyp. 34).

⁵⁹ Por. dla przykładu dokumenty erekcyjne parafii Adamów z r. 1545 i Radoryż z r. 1588 (patrz przyp. 5).

zdania delegatów o sytuacji panującej w tym czasie na terytorium przyszłej parafii siedleckiej biskup wystawił dokument erekcyjny. Z dokumentów fundacyjnego i erekcyjnego wynika, że w skład parafii siedleckiej weszło 6 wsi, mianowicie: Golice, Grabianów, Siedlce, Topor, Ujrzanów, Żabokliki oraz dwie wspomniane wyżej kopalnie rudy.

Jest rzeczą charakterystyczną, że w chwili erekcji tej parafii została do niej włączona większa część terytorium jej parafii macierzystej w Pruszyńcu. Po wydzieleniu bowiem z parafii pruszyńskiej wymienionych 6 wsi pozostały w niej jeszcze tylko 4 wsie⁶⁰. W zestawieniu z podziałami innych starych parafii i tworzeniem w wyniku tego nowych, jest to na terenie ziemi łukowskiej zjawisko wyjątkowe. W innych wypadkach obserwuje się mianowicie, że zawsze terytorium nowo powstałej parafii było mniejsze od terytorium parafii macierzystej⁶¹. Wydaje się, że przyczyn tego zjawiska należy szukać w dużym wpływie stosunków własnościowych i rodowych na utworzenie i wytyczenie granic parafii siedleckiej. Ze sprawą tą niewątpliwie ściśle był związany opisany wyżej spór między fundatorem a plebanem i kolatorami kościoła pruszyńskiego, którzy musieli się sprzeciwiać dążności Stanisława Siedleckiego do tak poważnego zmniejszenia terytorium parafii pruszyńskiej. Tezę o dużym wpływie stosunków własnościowych i rodowych na utworzenie parafii

⁶⁰ ZD XIV (r. 1552) s. 402. Były to wsie: Błogoszcz, Grubale, Pruszyń, Stok. Potwierdzają to również akta wizytacji (Rep. 60 A96, s. 201). Tytułem odszkodowania za podział parafii pruszyńskiej pleban siedlecki miał płacić plebanowi pruszyńskiemu 60 groszy rocznie (patrz dokument erekcyjny parafii Siedlce przyp. 35).

⁶¹ Np. na podstawie dokumentu biskupa krakowskiego Wojciecha Jastrzębca z r. 1418 (patrz przyp. 4), wymieniałego 35 miejscowości należących wtedy do parafii łukowskiej oraz późniejszych wykazów wsi należących do parafii Trzebieszów (rejesty poborowe z l.: 1531 (ZD XIV, s. 379, 385—386), 1533 (ASK, Od. I, nr 33, k. 194), 1552 (ZD XIV: s. 397—399), 1580 (ZD XIV, s. 419—422) i wizytacja z r. 1603 (Rep. 60A 96, s. 180—181) można sądzić, że w czasie utworzenia parafii w Trzebieszowie w l.: 1418—1430 (S. Litak, *Opis parafii Trzebieszów w diecezji krakowskiej*, „Roczniki Humanistyczne”, IX (1960), z. 4, s. 14) wyłączono z parafii łukowskiej i włączono do trzebieszowskiej tylko 6 wsi. Podobnie przedstawia się sprawa w wypadku erekcji parafii w Adamowie w r. 1545. Terytorium tej parafii tworzyło 4 wsie należące dotąd do parafii Drażgów, Wojcieszków i Tuchowicz oraz 6 miejscowości lokowanych na surowym korzeniu tuż przed erekcją tej parafii na terenie parafii Wojcieszków. 4 wspomniane wsie, pochodzące ze starszego osadnictwa, znajdowały się na krańcach wymienionych wyżej parafii.

siedleckiej popiera również przypuszczenie, że podane w dokumencie erekcyjnym ogólne przyczyny utworzenia tej parafii nie zawsze miały istotne znaczenie. Wątpliwość taką można wysunąć, jeśli chodzi o wieś Golice. W uzasadnieniu erekcji biskup krakowski Piotr Tomicki, powołując się na przedstawioną mu uprzednio prawdopodobnie przez Stanisława Siedleckiego prośbę, podaje, że przyczyną utworzenia parafii siedleckiej są przede wszystkim duże odległości dzielące wymienione wyżej wsie od dotychczasowego ich kościoła parafialnego w Pruszyńcu oraz wylewy przedzielającej te wsie od Pruszyńska rzeczki Rudnik. Obecnie duże trudności nasuwa identyfikacja wspomnianej rzeki Rudnik. Według „Opisania parafiiów“ z r. 1783 była to rzeka, która obecnie oddziela wsie Jagodne, Toporek, Ujrzanów i Żabokliki od Siedlec⁶². Wydaje się jednak, że jest to błędna informacja, gdyż, według dokumentu erekcyjnego, nie mogła ona przedzielać wsi należących do parafii siedleckiej a wsie te, jak wiadomo, należały do tej parafii. Położenia rzeczki Rudnik należy więc szukać na wschód od Golic, Ujrzanowa i Żaboklik, jako wsi najbardziej wysuniętych na wschód i bezpośrednio graniczących z parafią pruszyńską. Sądząc z obecnego stanu należy przypuszczać, że formą szczytkową tej rzeczki jest ślepy strumień, opływający obecnie Golice od wschodu i łączący się od strony północnej z rzędem małych jeziorzek wysuniętym w kierunku północno-wschodnim, w stronę Liwca. Znaczenia tego strumienia nie należy jednak, jak się wydaje, zbytnio przeceniać, gdyż na terenie samej parafii siedleckiej znajdowała się prawdopodobnie bardziej zabagniona w tym czasie wspomniana wyżej rzeka, która oddzielała wymienione w dokumencie erekcyjnym 3 wsie (Topor, Ujrzanów, Żabokliki) od kościoła parafialnego w Siedlcach. Nie miało to jednak, jak się okazuje, żadnego wpływu na ukształtowanie się granic tej parafii. Jeśli do tego dodamy, że w okolicy Golic, właśnie od strony Siedlec, jeszcze dziś można zauważyć szczytki bagien, które na początku XVI w. (przed wykonywanymi na tym terenie już przed r. 1783⁶³ pracami osuszającymi teren) mogły stanowić poważną przeszkodę w komunikacji między tą wsią a Siedlcami oraz, jeśli ponadto weźmiemy pod

⁶² „Opisanie parafiiów“ (patrz przyp. 54).

⁶³ Tamże.

uwagę mniejszą odległość dzielącą Golice od Pruszyzna (w linii prostej ok. 4 km) niż od Siedlec (w linii prostej ok. 6 km), to stanie się jasne, że włączenie tej wsi do parafii siedleckiej nastąpiło tylko ze względu na to, że była ona własnością Stanisława Siedleckiego. Należy więc stwierdzić, że momentem decydującym o utworzeniu parafii siedleckiej oraz o wyznaczeniu jej granic był wpływ stosunków własnościowych i rodowych. Należy również podkreślić, że utworzenie parafii było rezultatem dużej prężności gospodarczej rodziny Siedleckich w pierwszej połowie XVI w.

Wydaje się, że erekcja parafii w Siedlcach oraz lokacja miasta Siedlec w r. 1547, to dwa główne etapy w rozwoju tej miejscowości w omawianym okresie, mające duże znaczenie dla późniejszych jej dziejów. Obydwa te fakty, podobnie jak założenie i lokacja szeregu wspomnianych wyżej wsi w okolicy Siedlec były dziełem Siedleckich.

SIEDLCE AVANT LA LOCATIO

Siedlce apparaît assez tôt dans les sources ayant trait à la colonisation dans la partie septentrionale de la région de Łuków. La première mention est à noter un document de 1448. On peut constater que déjà au début du XVIe s. Siedlce constituait le centre de l'importante propriété des Siedlecki, qui dut son essor surtout à Daniel et ensuite à Stanisław Siedlecki. Un événement de grande importance dans la formation de cet ensemble de propriétés fut l'érection d'une paroisse à Siedlce en conséquence de la fondation de Stanisław Siedlecki. Le territoire de cette paroisse correspondait exactement à l'ensemble des biens appartenant aux Siedlecki. La création de la paroisse ainsi que la „locatio“ de la ville de Siedlce „iure theutonico“ par Stanisław Siedlecki en 1547 constituent deux étapes de grande importance dans la plus ancienne histoire de Siedlce.